

УДК 343.3

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2025/2.130-11>

Дмитро ПТАЩЕНКО, канд. юрид. наук, асист.

ORCID ID: 0000-0001-9751-1509

e-mail: dimitrij9@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Ангела СТРИЖЕВСЬКА, канд. юрид. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-3501-9006

e-mail: astryzhevska@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НА ОСНОВІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Вступ. Об'єкт кримінального правопорушення є одним із ключових елементів складу кримінального правопорушення, адже безпосередньо визначає, які саме суспільні цінності перебувають під охороною кримінального закону. В умовах постійного оновлення кримінального законодавства України та реформування судової системи практичне значення правильного визначення об'єкта кримінального правопорушення значно зростає. Неправильна кваліфікація об'єкта може призвести до юридичних помилок, що негативно впливають на ефективність правосуддя та захист прав людини. Сучасні дослідження свідчать, що питання об'єкта кримінального правопорушення поступово набуває нового змісту. Мета дослідження – проаналізувати практичне значення визначення об'єкта кримінального правопорушення на основі сучасної судової практики.

Методи. У дослідженні застосовано загальнонаукові та спеціально-правові методи, серед яких діалектичний, системно-структурний і формально-юридичний, для з'ясування теоретичних аспектів об'єкта кримінального правопорушення. Аналіз судової практики та порівняльно-правовий метод дали змогу виявити особливості визначення об'єкта кримінального правопорушення у вітчизняній судовій практиці. Метод правового моделювання використано для формування пропозицій щодо правильного застосування положень кримінального законодавства України в правозастосовній діяльності.

Результати. Висвітлено практичне (правозастосовне) значення об'єкта кримінального правопорушення. Установлено, що від правильності визначення об'єкта кримінального правопорушення залежить правильна кримінально-правова кваліфікація. При цьому кримінальному праву притаманна багатооб'єктність, а точність його визначення залежить від конкретної ситуації.

Висновки. Незважаючи на те, що безпосередньо нормативно не визначено такий правовий феномен, як об'єкт кримінального правопорушення, правозастосовною практикою він визнається та встановлюється як під час кримінально-правової кваліфікації, так і під час застосування інших інститутів кримінального та кримінально-процесуального права. Основними для правозастосовної практики в контексті об'єкта кримінального правопорушення є два ключові питання: 1) у чому суть шкоди, яка заподіюється об'єкту кримінально-правової охорони; 2) який механізм заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони та які критерії визначення її розміру. Кримінальному праву властива багатооб'єктність кримінального правопорушення в межах одного юридичного складу, що впливає на правильність кримінально-правової кваліфікації.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, об'єкт злочину, об'єкт кримінального проступку.

Вступ

Актуальність дослідження. Питання про об'єкт кримінального правопорушення (далі кр.пр.), об'єкт кримінального проступку й об'єкт злочину як його видові складники були, є і, вочевидь, будуть залишатись одними з найбільш спірних у доктрині кримінального права. Вирішення концептуальних положень щодо поняття об'єкта кр.пр. обумовлює і вирішення питань про родові, видові та безпосередні об'єкти кр.пр. та їхні групи.

Власну позицію про поняття та зміст об'єкта кр.пр. тією чи іншою мірою висловив майже кожен учений у галузі кримінального права, зокрема при кримінально-правовій характеристиці будь-якого складу кр.пр. Залежно від мети й характеру досліджень і публікацій, одні з них просто висловлюють свою позицію щодо об'єкта того чи іншого складу кр.пр., приміром у науково-практичних коментарях до статей Особливої частини КК, підручниках і навчальних посібниках, а дехто обґрунтовує її критикою інших дослідників. Останнє особливо властиве дисертаційним і монографічним дослідженням, а також навчальним посібникам з питань кримінальної відповідальності за окремі (конкретні) види кр.пр., передбачені Особливою частиною КК.

По-перше, на нормативному рівні відсутнє законодавче визначення понять "об'єкт кр.пр.", "об'єкт злочину" чи "об'єкт кримінального проступку" і саме із цим

пов'язаний плюралізм доктринальних позицій щодо розуміння зазначеного правового явища. По-друге, різноманітність об'єктів кримінально-правової охорони, які регламентовані законодавцем в Особливій частині, не дає однозначно визнати лише одну концепцію (теорію) розуміння суті об'єкта кр.пр. як певного правового феномена. По-третє, до внесення відповідних змін у кримінальне законодавство України у 2018 році в теорії кримінального права досліджувався лише об'єкт злочину. Зі введенням у нормативну площину правових феноменів "кримінальне правопорушення" та "кримінальний проступок" потрібно досліджувати передусім не об'єкт злочину, а об'єкт кр.пр., якому притаманні всі властивості об'єкта злочину як його видового складника.

Методи

У дослідженні застосовано загальнонаукові та спеціально-правові методи, серед яких діалектичний, системно-структурний і формально-юридичний, для з'ясування теоретичних аспектів об'єкта кримінального правопорушення. Аналіз судової практики та порівняльно-правовий метод дали змогу виявити особливості визначення об'єкта кримінального правопорушення у вітчизняній судовій практиці. Метод правового моделювання використано для формування пропозицій щодо правильного застосування положень кримінального законодавства України в правозастосовній діяльності.

© Птащенко Дмитро, Стрижевська Ангела, 2025

Результати

1. Об'єкт кримінального правопорушення і його роль у правозастосовній практиці

В. К. Гришук називає такі найбільш поширені історичні концепції об'єкта злочину, а відповідно, й об'єкта кр.пр. у теорії кримінального права:

- 1) захищений правом інтерес;
- 2) суб'єктивне право;
- 3) безпека і добробут громадян;
- 4) блага та інтереси, що охороняються законом (правові блага);
- 5) а) правові норми й конкретні блага та інтереси; б) посереднім об'єктом є порушуваний припис, норма, а безпосереднім – суспільне ставлення, що є реальним виявом цього припису; в) з формального погляду є блага та інтереси, що охороняються цією нормою; г) норма права в її реальному бутті;
- 6) окремі особи чи групи осіб;
- 7) охоронювані кримінальним законом суспільні відносини.

Крім того, В. К. Гришук виділяє вісім найбільш поширених сучасних концепцій об'єкта кр.пр. у теорії кримінального права:

- 1) охоронювані кримінальним законом суспільні відносини;
- 2) соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом;
- 3) людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо;
- 4) окремі особи й багато осіб;
- 5) охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага;
- 6) суспільні відносини, які є відповідним порядком, установленим приписами правових норм, а також соціальні блага;
- 7) двоякість – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають усередині цієї оболонки;
- 8) охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (Гришук, 2006, с. 164–165).

Наведеними вісьмома різновидами теорій об'єкта кр.пр. їхня кількість не вичерпується – це лише найбільш поширені теорії. Є також компромісні теорії, у яких поєднуються окремі елементи з перерахованих теорій. Наприклад, збільшується кількість прихильників теорій "об'єкт кр.пр. – правовідносини", "об'єкт кр.пр. – безпека" та "об'єкт кр.пр. – правопорядок". На рівні безпосередніх об'єктів багатьох окремих кр.пр. чи їхніх видових об'єктів найбільш поширеним нині є визнання ним (безпосереднім чи видовим, а то й родовим об'єктом) певного порядку – порядку вчинення певної діяльності (дій), порядку поводження з певними предметами тощо.

Вбачається, що жодна з концепцій об'єкта кр.пр. не може вважатися єдино правильною, кожна з них має право на існування, оскільки містить як позитивні, об'єктивні аспекти, так і спірні чи неприйнятні.

Ні Конституція України, ні Кримінальний кодекс (далі КК) України не фетишизують об'єкти кримінально-правової охорони. Зокрема, у ст. 1 КК України еkleктично поєднані такі самостійні, окремі об'єкти кримінально-правової охорони: права і свободи людини та громадянина; власність; громадський порядок; громадська безпека; довкілля; конституційний устрій України; мир і безпека людства. Охорона зазначених об'єктів, які є нічим іншим як соціальними цінностями, від злочинних посягань і запобігання злочинам є завданням КК.

Гарантія прав і свобод людини як соціальних цінностей визначає зміст і спрямованість діяльності держави, а її головним обов'язком є їх утвердження та

забезпечення прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України), зокрема шляхом надання конкретним соціальним цінностям правової, у тому числі й кримінально-правової, охорони.

Незважаючи на те, що безпосередньо нормативно не визначено такий правовий феномен, як об'єкт кр.пр., правозастосовною практикою він визнається та встановлюється як під час кримінально-правової кваліфікації, так і під час застосування інших інститутів кримінального та кримінального процесуального права.

Основними для правозастосовної практики в контексті об'єкта кр.пр. є два ключові питання: 1) у чому суть шкоди, яка заподіюється об'єкту кримінально-правової охорони (об'єкту кр.пр.); 2) який механізм заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (об'єкту кр.пр.) та які критерії визначення її розміру.

Окремо необхідно звернути увагу, що шкода, яка заподіюється об'єкту кримінально-правової охорони, правозастосовною практикою визнається обов'язковою ознакою всіх складів кр.пр., як матеріальних, так і формальних (у т.ч. й усичених). Наведемо приклад із судової практики Верховного Суду у справі № 932/8842/20 (Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2023 року), у якій розглянуто зазначені вище питання в контексті як матеріальних, так і формальних (усичених) кр.пр.:

"Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи".

У цьому кримінальному провадженні на розгляд об'єднаної палати винесено питання, чи підлягає закриттю кримінальне провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, якщо особа обвинувачується у вчиненні тяжкого злочину, передбаченого іншими (окрім II) розділами Особливої частини КК, додатковим об'єктом посягання у якому є життя та здоров'я особи.

Для висновку щодо правозастосування вказаних нормативних положень об'єднана палата вважає за необхідне з'ясувати зміст поняття "злочину проти життя та здоров'я особи", яке вжито законодавцем у п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК.

У цьому аспекті колегія суддів об'єднаної палати насамперед звертає увагу на те, що п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК у частині вживання поняття "злочину проти життя та здоров'я особи" не містить прямої відсилки до конкретних норм іншого нормативно-правового акта, на відміну, до прикладу, від положення п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК, яке прямо відсилає до норм ст. 212 КК та підрозділу 92 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України. А тому закріплене у п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК поняття "злочину проти життя та здоров'я особи" потребує свого тлумачення, зокрема й на рівні відповідного висновку, викладеного у постанові Верховного Суду, яке б забезпечило однаковість правозастосування вказаної норми у судовій практиці.

Задля вирішення цього питання слід звернутись як до доктринальних положень кримінального права, так і врахувати позитивні зобов'язання нашої держави відповідно до Конституції України й Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Доктрина кримінального права виходить із того, що всі склади кримінальних правопорушень за характером їхньої структури поділяються на дві категорії: прості та складні (ускладнені).

До простих складів зазвичай відносять ті, які містять ознаки одного суспільно небезпечного діяння, що

посягає на один об'єкт. Такими прикладами простих складів є більшість кримінальних правопорушень, передбачених розділом II Особливої частини КК.

У той самий час одним із видів складного (ускладненого) кримінального правопорушення є склад, законодавча конструкція якого передбачає наявність двох і більше (обов'язкових чи факультативних) об'єктів посягання, один із яких є основним, а інший(і) – додатковим(и) у складі поліоб'єктного кримінального правопорушення. Виходячи з основного об'єкта здійснено класифікацію усіх кримінальних правопорушень (із їхньою структуризацією) у відповідних розділах Особливої частини КК та диференціацію кримінальної відповідальності. Проте додатковий об'єкт також має істотне значення для правозастосування.

Наявність у складі кримінального правопорушення додаткового об'єкта свідчить про те, що в такому складі кр.пр. цим суспільним відносинам поряд з основним об'єктом заподіюється (може заподіюватись) чи створюється (може створюватися) реальна загроза заподіяння шкоди. Прикладами кримінальних правопорушень із двома (і більше) об'єктами посягання є так звана категорія злочинів корисливо-насиленницького характеру, що охоплює розбій, поєднані з насильством грабїж і вимагання.

Додатковим об'єктом є цінності, які підлягають одночасному захисту разом з основним об'єктом кримінально-правової охорони. Це такі цінності, яким завдається (може завдаватися) шкода від кримінального правопорушення одночасно з основним об'єктом посягання, що через типове поєднання із характером кримінально караного діяння та з огляду на передбачені законом способи його вчинення, застосовані знаряддя, обставини й інші ознаки зумовлює застосування законодавцем особливого підходу до побудови відповідного складу кримінального правопорушення.

Такі цінності, як життя і здоров'я, можуть бути основним об'єктом для низки кримінальних правопорушень, передбачених розділом II "Кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи" Особливої частини КК, але водночас утворювати додатковий об'єкт кримінальних правопорушень з інших розділів КК, включаючи вимагання.

Отже, правильним буде визначати закріплене у п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК поняття "злочину проти життя та здоров'я особи", виходячи з інкримінованих фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення, а саме з огляду на те, чи є об'єктом цього злочину життя та здоров'я особи.

Таким чином, зважаючи на застосувану законодавцем юридичну техніку, поняття "злочин проти життя та здоров'я особи" у вказаній вище процесуальній нормі охоплює своїм змістом не тільки злочини, передбачені в розділі II Особливої частини КК, а й інші склади злочинів, у яких додатковим об'єктом посягання є життя та здоров'я особи.

Правильність такого розуміння припису п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК ґрунтується й на тому, що ця норма права, як уже зазначалося, не містить прямої відсилки до розділу II Особливої частини КК "Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи".

Також для правильного застосування норми п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК обов'язково має враховуватись, з огляду на положення ст. 12 КК, і тяжкість відповідного злочину з об'єктом посягання (основним або додатковим) на життя та здоров'я особи.

При цьому, з огляду на те, що комплексне поєднання декількох об'єктів посягання надає кримінальному

правопорушенню окремої якості, визначення тяжкості злочину має стосуватися діяння загалом як такого, що містить складний (ускладнений) склад кримінального правопорушення. А тому, якщо з огляду на приписи ст. 12 КК та санкцію відповідної кримінально-правової норми, злочин із додатковим об'єктом посягання у вигляді життя та здоров'я особи є тяжким чи особливо тяжким, то він для застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК охоплюється поняттям "тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи".

Об'єднана палата припускає, що саме такий правовий підхід відповідає позитивним зобов'язанням держави Україна стосовно захисту життя та здоров'я особи, які знайшли своє відображення у положеннях статей 3, 27 Конституції України, статей 2, 13 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та отримали відповідні роз'яснення у рішенні Конституційного Суду України від 01 червня 2016 року № 2-рп/2016 (абз. 1 п. 3 мотивувальної частини) і рішеннях Європейського суду з прав людини (у справах: "Колеви проти Болгарії" № 1108/02, § 191–192; "Развозжаєв проти Росії та України та Удальцов проти Росії" № 75734/12, § 171; "Чернега та інші проти України" № 74768/10, § 158–159 і низці інших рішень).

Повертаючись до питання, яке підлягає вирішенню у цьому кримінальному провадженні, необхідно враховувати, що за ч. 1 ст. 189 КК вимагання – це вимога передання чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Однією з кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення є вчинення вимагання з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 189 КК).

Отже, під час вимагання основним безпосереднім об'єктом є власність, проте під час його вчинення може завдаватися шкода або створюватися загроза іншим цінностям, у тому числі й життю та здоров'ю особи.

Якщо винна особа при вимаганні погрожує потерпілому заподіяти смерть або тяжке тілесне ушкодження і потерпілий сприймає таку погрозу як реальну, то її дії (за відсутності інших кваліфікуючих ознак) належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 189 КК. При цьому погроза вчинити вбивство, висловлена під час вимагання, повністю охоплюється диспозицією ч. 2 ст. 189 КК і додаткової кваліфікації за ст. 129 КК не потребує.

З огляду на те, що додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 189 КК за кваліфікуючою ознакою "вчинення вимагання з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень", є життя та здоров'я особи, і відповідно до ст. 12 КК цей злочин віднесено до категорії тяжких, у контексті застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК зазначене кримінальне правопорушення охоплюється поняттям "тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи" (Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2023 року у справі № 932/8842/20).

У наведеному прикладі Верховним Судом визначено, що розуміється під таким явищем, як об'єкт кр.пр. та його вплив на розмежування відповідних складів кримінальних правопорушень, кримінально-правову кваліфікацію, окремі інститути кримінального та кримінального процесуального права.

2. Класифікація об'єктів кримінальних правопорушень та її вплив на правозастосування

У теорії кримінального права загальноприйнятою є класифікація об'єктів кр.пр. по вертикалі та по горизонталі.

Критерієм класифікації об'єктів кр.пр. по вертикалі є узагальнення відповідних соціальних цінностей, які є об'єктами кр.пр. Така класифікація передбачає виділення загального, родового та безпосереднього об'єктів кр.пр. Зазначені об'єкти співвідносяться між собою за логічними категоріями "загальне", "видове", "одиничне".

Загальний об'єкт кр.пр. – це всі соціальні цінності, які були взяті законодавцем під кримінально-правову охорону від усіх кр.пр., які передбачені в нормах кримінального права. У ч. 1 ст. 1 КК України сформульовано в абстрактному вигляді загальний об'єкт кр.пр.: права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довілля, конституційний устрій України, забезпечення миру і безпеки людства. Загальний об'єкт кр.пр. формує цілісне уявлення про ті соціальні цінності, які держава вважає найбільш важливими й заподіяння чи можливість заподіяння істотної шкоди яким має передбачати кримінальну відповідальність. Загальний об'єкт кр.пр. – це ціле, на яке посягає кожне кр.пр.

Родовий об'єкт кр.пр. – це об'єкт групи однорідних соціальних цінностей, на які посягають певні кр.пр. і які об'єднані законодавцем в окремому розділі Особливої частини КК України. Саме родовий об'єкт кр.пр. є основою кодифікації норм Особливої частини КК України й відображений у назві її відповідного розділу. До родових об'єктів кр.пр., зокрема, належать: національна безпека України; життя та здоров'я особи; воля, честь та гідність особи; статева свобода та статева недоторканість особи; довілля, громадська безпека, безпека виробництва тощо.

Родовий об'єкт кр.пр. відіграє важливу роль і для кваліфікації кр.пр. – він дає можливість визначити, якій саме групі соціальних цінностей заподіяна чи могла бути заподіяна істотна шкода внаслідок вчинення кр.пр. Розглянемо приклад із судової практики Верховного Суду.

Як установив місцевий суд, 16 квітня 2022 року близько 08:40 ОСОБА_10, будучи військовослужбовцем строкової військової служби, радіотелефоністом 1 батареї гаубичного самохідного артилерійського дивізіону військової частини НОМЕР_1 Національної гвардії України (далі в/ч НОМЕР_1 НГУ), не передбачаючи можливості настання суспільно небезпечних наслідків, хоча повинен був і міг їх передбачити, перебуваючи на позиції на території лісу, який знаходиться на відстані близько 150 м від військового містечка НОМЕР_2 в/ч НОМЕР_3 за адресою АДРЕСА_2, достовірно знаючи свої обов'язки та правила поведінки зі зброєю, передбачені статтями 11, 16, 17, 49, 127, 128 Статуту внутрішньої служби Збройних сил України, статтями 1–4 Дисциплінарного статуту України, пунктів 2.1, 2.2, 2.7, 2.9 розділу I курсу стрільби зі стрілецької зброї та озброєння бойових машин, затвердженого наказом командувача Національної гвардії України від 28 жовтня 2016 року № 727, маючи можливість їх належно виконувати, діючи зі злочинною недбалістю, порушив правила поведінки зі зброєю, а саме, нехтуючи заборону спрямовувати зброю, незалежно від того, заряджена вона чи ні, у бік людей, розпочав зарядження закріпленого за ним автомата АКС-74 НОМЕР_8 не у спеціально відведеному місці, опустивши перевідник вогню до низу в положення "ОД", за рукоятку відвів затворну раму назад, відпустив рукоятку затворної рами, направив автомат АКС-74

у напрямку військовослужбовця строкової служби – телефоніста НОМЕР_4 батареї гаубичного самохідного артилерійського дивізіону в/ч НОМЕР_1 НГУ ОСОБИ_11 – і спустив курок із бойового взводу, унаслідок чого здійснив один постріл, чим спричинив потерпілому тілесне ушкодження у вигляді вогнепального поранення грудної клітини справа, від якого настала смерть потерпілого. Вказані обставини дають підстави дійти висновку, що вчинений ОСОБОЮ_10 злочин спрямований саме проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, а не проти життя та здоров'я особи (Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2024 р. у справі № 335/3675/22).

Безпосередній об'єкт кр.пр. – це об'єкт окремого конкретного кр.пр. Безпосередній об'єкт кр.пр. є обов'язковим складником будь-якого юридичного складу кр.пр. Це та конкретна соціальна цінність, стосовно якої направлене відповідне кримінально-протиправне посягання та якому заподіюється чи може бути заподіяна істотна шкода. Наприклад, у кр.пр. проти життя та здоров'я особи (розділ II Особливої частини КК України) безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення може бути як життя (напр. ст. 115 "Умисне вбивство" КК України), так і здоров'я (напр. ст. 122 "Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження" КК України).

Безпосередній об'єкт кр.пр. має важливе практичне значення для кримінально-правової кваліфікації. Правильне його встановлення може бути вирішальним фактором при розмежуванні одного кр.пр. від іншого. Розглянемо приклад із судової практики.

З метою незаконного заволодіння транспортним засобом шляхом обману домовився з потерпілим ОСОБОЮ_10 про купівлю у нього автомобіля "ГАЗ 21" НОМЕР_1.

Реалізуючи свій умисел, ОСОБА_9 представився як ОСОБА_11 та, не маючи наміру здійснювати оплату за автомобіль, повторно, шляхом обману, пообіцяв потерпілому розрахуватися протягом двох місяців, про що ним як ОСОБОЮ_11 складено розписку. Унаслідок указаних дій засуджений заволодів зазначеним автомобілем, який належав за правом власності ОСОБИ_12 і перебував у користуванні та розпорядженні ОСОБИ_10 за довіреністю, чим заподіяв останньому майнової шкоди на суму 73395,96 грн.

Крім того, ОСОБА_9 19 грудня 2021 року з метою незаконного заволодіння транспортним засобом шляхом обману домовився з ОСОБОЮ_6 про купівлю у нього автомобіля "ГАЗ 3110" НОМЕР_2.

Реалізуючи свій умисел та представляючись як ОСОБА_11 і не маючи намірів здійснювати оплату за автомобіль, ОСОБА_9 повторно, шляхом обману, пообіцяв потерпілому розрахуватися протягом одного місяця за автомобіль, про що ним як ОСОБОЮ_11 складено розписку. Унаслідок указаних дій засуджений заволодів автомобілем ОСОБИ_6, чим заподіяв йому майнової шкоди на суму 45680 грн.

Також ОСОБА_9 у невстановлений час та невстановленому місці знайшов паспорт громадянина України серії та номеру НОМЕР_3, виданий на ім'я ОСОБИ_11, і умисно, з метою подальшого використання для власної вигоди, підробив указаний паспорт, вклеївши в нього свою фотокартку. Цей підроблений паспорт він використав 17 листопада та 19 грудня 2021 року для незаконного заволодіння транспортними засобами потерпілих ОСОБИ_10 та ОСОБИ_6 шляхом обману за викладених вище обставин.

Відповідно до усталеної судової практики, яка чітко була висловлена в постанові ВСУ від 21 січня 2016 року (провадження № 5-365 кс 15) і неодноразово підтримана в судових рішеннях Верховного Суду (відступ відповідно до ст. 434-1 КПК України не ініціювався), норми, передбачені статтями 289 КК України "незаконне заволодіння транспортним засобом" і 190 КК України "шахрайство" у разі встановлення факту заволодіння транспортним засобом співвідносяться як спеціальна і загальна. Якщо діяння, вчинене винною особою, одночасно підпадає під ознаки двох чи більше кримінально-правових норм, то має місце конкуренція останніх. У такому випадку застосовується та норма, яка охоплює з найбільшою повнотою всі фактичні ознаки вчиненого діяння. Вона має перевагу перед нормою, яка передбачає лише частину того, що вчинила особа.

Отже, за вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом, у тому числі шляхом обману або зловживання довірою потерпілої особи, законодавець передбачив спеціальну норму кримінального закону – ст. 289 КК України, яка має перевагу над загальною нормою кримінального закону – ст. 190 КК України, а тому належить застосувати спеціальну норму кримінального закону (Постанова Верховного Суду від 23 травня 2024 р. у справі № 404/3203/22).

У наведеному прикладі, незважаючи на те, що транспортний засіб є власністю, а відповідно, має місце посягання на право власності, яке є безпосереднім об'єктом кр.пр., передбаченого ст. 190 КК України (розділ VI "Кримінальні правопорушення проти власності" Особливої частини КК України), безпосереднім об'єктом є не просто право власності, а право власності на транспортний засіб у поєднанні з безпекою руху, що має гарантувати безпеку життя і здоров'я учасників дорожнього руху, регламентоване ст. 289 КК України (Розділ XI "Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту" Особливої частини КК України). Отже, саме безпосередній об'єкт кр.пр. є орієнтиром розмежування одного кр.пр. від інших та його подальшої приналежності до певної групи однорідних кр.пр.

Класифікація об'єктів кр.пр. по горизонталі здійснюється щодо безпосередніх об'єктів. Критерієм такої класифікації є пріоритетність із позиції законодавця одного безпосереднього об'єкта порівняно з іншим безпосереднім об'єктом у межах одного й того самого юридичного складу кр.пр. Існують кр.пр., які одночасно посягають на два безпосередніх об'єкти, – у такому випадку розмежовують основний і додатковий безпосередній об'єкти кр.пр.

Таке розмежування здійснюється передусім за зв'язком безпосереднього об'єкта з родовим об'єктом кр.пр. Наприклад, незаконне виготовлення алкогольних напоїв, що призвело до отруєння чи спричинило смерть особи, є двооб'єктним злочином. За постановою Верховного Суду, об'єктом злочину, передбаченого ст. 204 КК України, є запровадження з метою захисту системи оподаткування порядок виробництва й обігу підкаційних товарів. Додатковим об'єктом є засади добросовісної конкуренції, а злочин, передбачений ч. 3 ст. 204 КК України, належить до двооб'єктних, оскільки посягає не лише на встановлений порядок акцизного оподаткування, а й на життя і здоров'я людей як споживачів недоброякісної підкаційної продукції (Постанова Верховного Суду від 14 листопада 2018 р. у справі № 750/3335/16-к). Отже, у наведеному прикладі основний безпосередній об'єкт прямо пов'язаний із родовим об'єктом – правомірною господарською

діяльністю (розділ VII "Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності" Особливої частини КК України), а життя та здоров'я є додатковим безпосереднім об'єктом.

Пріоритетність одного безпосереднього об'єкта над іншим у межах одного юридичного складу кримінального правопорушення визначається законодавцем самостійно й не пов'язана з конституційними засадами важливості соціальних цінностей, регламентованих ст. 3 Конституції України.

В окремих випадках така пріоритетність може визначатись і специфікою конструкції самого юридичного складу кримінального правопорушення, зокрема системного поєднання його суб'єктивних і об'єктивних характеристик. Наприклад, ч. 2 ст. 121 КК України передбачає кримінальну відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. Незважаючи на те, що життя та здоров'я перебувають у межах одного родового об'єкта, життя є більш значущою соціальною цінністю, ніж здоров'я: здоров'я є основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, а життя – додатковим. Такий підхід законодавця пояснюється тим, що ставлення суб'єкта до заподіяння тяжких тілесних ушкоджень є умисним, а до заподіяння смерті – необережним, і визначальним щодо характеру суспільної небезпеки цього кримінального правопорушення є не тільки безпосередній об'єкт, а його системне поєднання з формою вини (суб'єктивною характеристикою). Подібний висновок є усталеним і в судовій практиці (Постанова Верховного Суду від 15 серпня 2019 р. у справі № 750/3256/17).

Додатковий об'єкт, у свою чергу, може бути як обов'язковим, так і факультативним. У юридичному складі розбою (ст. 187 КК України) життя та здоров'я завжди є обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом, оскільки за відсутності насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або погрози застосування такого насильства відсутній і юридичний склад розбою. У КК України регламентовані конструкції юридичних складів кр.пр., де додатковий безпосередній об'єкт визначений як факультативний і є альтернативною (переважно кваліфікованою) ознакою кр.пр. Наприклад, вимагання наркотичних засобів може бути поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, і відповідно, у ч. 3 ст. 308 КК України життя та здоров'я сформульовано як додатковий безпосередній об'єкт кр.пр. разом з іншими альтернативними кваліфікованими ознаками, не пов'язаними з об'єктом кр.пр. (напр. вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів, вчинене організованою групою, кримінальна відповідальність за яке регламентована ч. 3 ст. 308 КК України). Також у межах одного юридичного складу кр.пр. може бути декілька альтернативних додаткових безпосередніх об'єктів. В окремих конструкціях юридичних складів кр.пр. можуть бути відразу декілька альтернативних додаткових об'єктів. Наприклад, під час незаконного поводження з радіоактивними матеріалами в ч. 2 ст. 265 КК України визначено як альтернативні додаткові об'єкти власність, життя та здоров'я особи, а також довкілля.

На підставі зазначеного вище можна зробити висновок, що кримінальному праву властива багатооб'єктність кр.пр. у межах одного юридичного складу кр.пр. Така багатооб'єктність передусім впливає на правильність кримінально-правової кваліфікації: залежно від особливостей конструкції відповідного юридичного складу кр.пр. один і той самий об'єкт може бути як

основним, так і додатковим, як обов'язковим, так і альтернативним. Таку багатооб'єктність потрібно враховувати під час застосування як норм кримінального права, так і норм кримінального процесуального права. Наприклад, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

За визначенням Верховного Суду, одним із видів складного (ускладненого) кримінального правопорушення є склад, законодавча конструкція якого передбачає наявність двох і більше (обов'язкових чи факультативних) об'єктів посягання, один із яких є основним, а інший(і) – додатковим(и) у складі поліоб'єктного кримінального правопорушення. Виходячи з основного об'єкта здійснено класифікацію усіх кримінальних правопорушень (з їхньою структурізацією) у відповідних розділах Особливої частини КК та диференціацію кримінальної відповідальності. Проте додатковий об'єкт також має істотне значення для правозастосування.

Наявність у складі кримінального правопорушення додаткового об'єкта свідчить про те, що в такому складі кр.пр. цим суспільним відносинам поряд з основним об'єктом заподіюється (може заподіюватись) чи створюється (може створюватися) реальна загроза заподіяння шкоди. Прикладами кримінальних правопорушень із двома (і більше) об'єктами посягання є так звана категорія злочинів корисливо-насиленницького характеру, що охоплює розбій, поєднані з насильством грабїж і вимагання.

Додатковим об'єктом є цінності, які підлягають одночасному захисту разом з основним об'єктом кримінально-правової охорони. Це такі цінності, яким завдається (може завдаватися) шкода від кримінального правопорушення одночасно з основним об'єктом посягання, що через типові поєднання із характером кримінально караного діяння та з огляду на передбачені законом способи його вчинення, застосовані знаряддя, обстановку й інші ознаки зумовлює застосування законодавцем особливого підходу до побудови відповідного складу кримінального правопорушення.

Такі цінності, як життя і здоров'я, можуть бути основним об'єктом для низки кримінальних правопорушень, передбачених розділом II "Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи" Особливої частини КК, але водночас утворювати додатковий об'єкт кримінальних правопорушень з інших розділів КК, включаючи вимагання. А тому правильним буде визначення закріпленого в п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК поняття "злочину проти життя та здоров'я особи", виходячи з інкримінованих фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення, а саме з огляду на те, чи є об'єктом цього злочину життя та здоров'я особи (Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2023 р. у справі № 932/8842/20).

Дискусія і висновки

Досліджуючи об'єкт кримінального правопорушення і його роль у правозастосовній практиці, можна дійти таких висновків:

1. Незважаючи на те, що безпосередньо нормативно не визначено такий правовий феномен, як об'єкт кримінального правопорушення, правозастосовною практикою він визнається та встановлюється як під час

кримінально-правової кваліфікації, так і під час застосування інших інститутів кримінального та кримінального процесуального права.

2. Основними для правозастосовної практики в контексті об'єкта кр.пр. є два ключові питання: 1) у чому суть шкоди, яка заподіюється об'єкту кримінально-правової охорони (об'єкту кр.пр.); 2) який механізм заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (об'єкту кр.пр.) та які критерії визначення її розміру.

3. Класифікації об'єктів кр.пр. по вертикалі є узагальненням відповідних соціальних цінностей, які є об'єктами кр.пр. Така класифікація передбачає виділення загального, родового й безпосереднього об'єктів кр.пр. Зазначені об'єкти співвідносяться між собою за логічними категоріями "загальне", "видове", "одиничне". Така класифікація має важливе практичне значення для кримінально-правової кваліфікації. Правильне його встановлення може бути вирішальним фактором при розмежуванні одного кр.пр. від іншого.

4. Класифікація об'єктів кр.пр. по горизонталі здійснюється щодо безпосередніх об'єктів. Критерієм такої класифікації є пріоритетність із позиції законодавця одного безпосереднього об'єкта порівняно з іншим безпосереднім об'єктом у межах одного й того самого юридичного складу кр.пр. Існують кр.пр., які одночасно посягають на два безпосередні об'єкти, – у такому випадку розмежовують основний і додатковий безпосередній об'єкт кр.пр. Таке розмежування, зокрема, дає змогу зробити висновок щодо одиничності чи множинності вчинених кримінальних правопорушень.

5. Кримінальному праву властива багатооб'єктність кр.пр. у межах одного юридичного складу кр.пр. Така багатооб'єктність передусім впливає на правильність кримінально-правової кваліфікації: залежно від особливостей конструкції відповідного юридичного складу кр.пр. один і той самий об'єкт може бути як основним, так і додатковим, як обов'язковим, так і альтернативним. Таку багатооб'єктність потрібно враховувати під час застосування як норм кримінального права, так і норм кримінально-процесуального права.

Внесок авторів: Анжела Стрижевська – концептуалізація розглядуваних проблем, забезпечення належного спрямування творчого пошуку й доступності викладу інформації, пошук наукових джерел, стилістичне оформлення тексту, розроблення методології; Дмитро Птащенко – пошук та опрацювання судової практики, розроблення методології статті, напрацювання моделей розв'язання розглядуваних проблем.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Верховний Суд України. (13 лютого 2023). Постанова у справі № 932/8842/20. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075145>
Верховний Суд України. (14 листопада 2018). Постанова у справі № 750/3335/16-к. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297703>
Верховний Суд України. (15 серпня 2019). Постанова у справі № 750/3256/17. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83775424>
Верховний Суд України. (17 квітня 2024). Постанова у справі № 335/3675/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118519960>
Верховний Суд України. (23 травня 2024). Постанова у справі № 404/3203/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331781>
Гришук, В. К. (2006). *Кримінальне право України. Загальна частина*. Львів. держ. ун-т внут. справ. Вид. дім "Ін Юре".

Reference

- Hryshchuk, V. K. (2006). *Criminal Law of Ukraine. General Part*. Lviv State University of Internal Affairs. In Yure Publishing House [in Ukrainian].

Supreme Court of Ukraine. (2018, November 14). Ruling in case No. 750/3335/16-k [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297703>
Supreme Court of Ukraine. (2019, August 15). Ruling in case No. 750/3256/17 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83775424>
Supreme Court of Ukraine. (2023, February 13). Ruling in case No. 932/8842/20 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075145>
Supreme Court of Ukraine. (2024, April 17). Ruling in case No. 335/3675/22 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118519960>

Supreme Court of Ukraine. (2024, May 23). Ruling in case No. 404/3203/22 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331781>

Отримано редакцією журналу / Received: 14.05.25
Прорецензовано / Revised: 05.09.25
Схвалено до друку / Accepted: 25.09.25

Dmytro PTASCHENKO, PhD (Law), Assist.
ORCID ID: 0000-0001-9751-1509
e-mail: dimitrij9@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Anzhela STRYZHEVSKA, PhD (Law), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-3501-9006
e-mail: astryzhevskag@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE OBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE: PRACTICAL SIGNIFICANCE BASED ON JUDICIAL PRACTICE

Background. *The object of a criminal offence is one of the key elements of the corpus delicti, as it directly determines which social values are protected by the criminal law. In the context of the constant updating of Ukraine's criminal legislation and the reform of the judicial system, the practical importance of correctly defining the object of a criminal offence is significantly increasing. An incorrect qualification of the object may lead to legal errors that negatively affect the effectiveness of justice and the protection of human rights. Despite a significant number of theoretical studies, difficulties still exist in defining the object of a criminal offence in practice, particularly during court proceedings. This creates a need for a deeper analysis of judicial practice to identify problems and develop proposals for improving law enforcement. Contemporary studies show that the issue of the object of a criminal offence is gradually acquiring new meaning. The aim of the study is to analyse the practical significance of defining the object of a criminal offence based on contemporary judicial practice.*

Methods. *The study applied general scientific and special legal methods, including the dialectical, systemic-structural, and formal-legal approaches, to clarify the theoretical aspects of the object of a criminal offence. The analysis of judicial practice and the comparative legal method made it possible to identify the specific features of defining the object of a criminal offence in domestic judicial practice. The legal modelling method was used to develop proposals for the correct application of the provisions of Ukraine's criminal legislation in law enforcement activities.*

Results. *The article highlights the practical (law enforcement) significance of the object of a criminal offence. It has been established that the correct determination of the object of a criminal offence directly affects the proper criminal-legal qualification. At the same time, criminal law is characterized by the multiplicity of objects, and the accuracy of its determination depends on the specific factual situation.*

Conclusions. *Although the legal concept of the "object of a criminal offence" is not directly defined in normative acts, it is recognized and established in law enforcement practice, both during criminal-legal qualification and in the application of other institutions of criminal and criminal procedural law. Two key issues are particularly important for law enforcement practice in the context of the object of a criminal offence: (1) the essence of the harm caused to the object of criminal-legal protection (the object of a criminal offence); and (2) the mechanism by which harm is inflicted on the object of criminal-legal protection (the object of a criminal offence) and the criteria for determining its extent. Criminal law is characterized by the multiplicity of objects of a criminal offence within a single legal composition of a crime. This multiplicity primarily affects the correctness of criminal-legal qualification: depending on the specifics of the corresponding legal composition, the same object may be considered as primary or secondary, mandatory or alternative. Such multiplicity must be taken into account when applying both the norms of criminal law and the norms of criminal-procedural law.*

Keywords: *object of a criminal offense, object of a crime, object of a criminal offense.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.